

Edward Wiszniowski

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
e-mail: Edward.Wiszniowski@ue.wroc.pl
ORCID: 0000-0002-6166-4527

ZNACZENIE AUDYTU W AUTORYZOWANIU TRANSAKCJI BANKOWYCH – STUDIUM PRZYPADKU

DOI: 10.15611/pn.2021.4.09

JEL Classification: G21, K42, M49

© 2021 Edward Wiszniowski

Praca opublikowana na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-SA 4.0). Skrócona treść licencji na <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.pl>

Cytuj jako: Wiszniowski, E. (2021). Znaczenie audytu w autoryzowaniu transakcji bankowych – studium przypadku. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 65(4).

Streszczenie: Oszustwa wewnętrzne, w szczególności defraudacja środków pieniężnych dokonywana przez niektórych księgowych, stanowią jedno z najgroźniejszych przestępstw gospodarczych, ponieważ nie tylko są to działania wymierzone przeciwko mieniu przedsiębiorstw, ale stanowią nadużycie zaufania oraz skutkują nierzetelnym prowadzeniem ksiąg rachunkowych. Celem artykułu jest przedstawienie możliwości nawet długookresowego i niezauważalnego przywłaszczenia środków pieniężnych przez osoby uprawnione do realizacji przelewów bankowych, zapobiegania tego rodzaju defraudacji oraz znaczenia audytu i kontroli wewnętrznej w tym zakresie. Cel ten zrealizowano m.in. poprzez pozytywną weryfikację tezy wskazującej, że w obecnych uwarunkowaniach prawnych rozdzielenie kompetencji przygotowania i zatwierdzania przelewów bankowych, a także sprawny audyt i kontrola wewnętrzna są w stanie ograniczyć sprzeniewierzenie środków pieniężnych przy realizacji przelewu bankowego.

Słowa kluczowe: defraudacja, nadużycia finansowe, przelew bankowy, audyt wewnętrzny.

1. Wstęp

Wewnętrzne oszustwa finansowe, w szczególności defraudacja środków pieniężnych, są jednymi z najbardziej niebezpiecznych i szkodliwych działań wymierzonych przeciwko jednostkom gospodarczym i innym organizacjom, ponieważ nie tylko dotyczą ich mienia, ale prowadzą do nierzetelności ksiąg rachunkowych i pod-

ważają zaufanie do zawodu księgowego, który powinien być postrzegany jako wolny od tego rodzaju nieprawidłowości.

W ciągu ostatnich kilku lat, opierając się na doniesieniach medialnych, można było zaobserwować rosnącą liczbę oszustw wewnętrznych związanych z dokonywaniem przez osoby uprawnione przelewów bankowych nie na rachunki pracowników z tytułu wynagrodzeń lub na rachunki kontrahentów jednostek, ale na prywatne rachunki bankowe tych osób. Wspólną cechą tego typu nadużyć był ich długoterminowy charakter, trudności w ich wykryciu oraz różnorodność miejsca wystąpienia, ponieważ zjawisko to zaobserwowano zarówno w podmiotach gospodarczych, samorządach, jak i w instytucjach państwowych. Cechą wspólną było również to, że sprawcami okazali się księgowi poszkodowanych jednostek (*Falszywe pensje...*, 2019).

Na problem defraudacji środków pieniężnych zwracają uwagę zarówno krajowi, jak i zagraniczni przedstawiciele nauki i praktyki. Przykładowo J. Taylor nie tylko wyjaśnia zasady dokonywania oszustw wewnętrznych w jednostkach gospodarczych w Wielkiej Brytanii oraz podaje sposoby obrony przed nimi, ale także zwraca uwagę na wpływ kultury organizacji na zachowania korupcyjne (Taylor, 2011). J.T. Wells prezentuje liczne przykłady kradzieży gotówki oraz źródła wykrycia tych przestępstw (Wells, 2006, s. 103). J.W. Wójcik przedstawia oszustwa finansowe jako zagadnienia kryminologiczne i kryminalistyczne (Wójcik, 2008). Z kolei W. Jasiński, podając szereg przykładów, koncentruje uwagę na prawnokarnych aspektach nadużyć w przedsiębiorstwach (Jasiński, 2013), E. Wiszniowski zaś omawia proceder nielegalnego obrotu pieniężnego z punktu widzenia rachunkowości i wykonywania zawodu księgowego w kontekście przeciwdziałania praniu pieniędzy i finansowaniu terroryzmu (Wiszniowski, 2015). Tematyka i punkt widzenia autorów poszczególnych opracowań sprawiają, że obrót pieniężny, w tym występujące zjawiska przestępstw gospodarczych, należy sklasyfikować jako interdyscyplinarne, chociaż szczególne znaczenie należy przypisać dziedzinie nauk społecznych i będących ich częścią naukom o zarządzaniu i jakości.

Według K. Winiarskiej, defraudacja powinna być sklasyfikowana jako element ryzyka operacyjnego i będącego jego częścią ryzyka finansowego (Winiarska, 2017, s. 209). O ile jednak znaczenie ryzyka operacyjnego jest eksponowane w działalności instytucji finansowych, o tyle w przypadku pozostałych podmiotów gospodarczych, a więc przedsiębiorstw produkcyjnych, handlowych i usługowych, ryzyko operacyjne nie jest jeszcze dostrzegane i definiowane (Zawiła-Niedźwiecki, 2013, s. 37). Na potrzeby niniejszej publikacji uznano, że przez ryzyko operacyjne należy rozumieć możliwość wystąpienia straty wynikającej z niedostosowania lub zawodności procesów wewnętrznych, ludzi i systemów lub ze zdarzeń zewnętrznych, z uwzględnieniem ryzyka prawnego (Uchwała nr 8/2013 Komisji Nadzoru Finansowego z dnia 8 stycznia 2013).

Defraudacja jako czyn niedozwolony nie jest pojęciem zdefiniowanym w aktach prawnych. Według *Wielkiej encyklopedii prawa* przez pojęcie defraudacji należy

rozumieć przywłaszczenie lub inne zagarnięcie mienia powierzonego, zwane również sprzeniewierzeniem (Hołyst i Smoktunowicz, 2005, s. 121). Odpowiedzialność karna za przywłaszczenie cudzej rzeczy ruchomej, przez pojęcie której w rozumieniu kodeksu karnego należy rozumieć także krajowy lub obcy pieniądz albo inny środek płatniczy lub dokument uprawniający do otrzymania sumy pieniężnej, obejmuje okres od 3 miesięcy do 5 lat pozbawienia wolności (Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r., art. 284).

Nie stwierdzono, aby obecnie w Polsce którakolwiek z takich instytucji, jak Policja, Prokuratura lub Ministerstwo Sprawiedliwości, publikowała na swoich stronach internetowych dane statystyczne odnoszące się do przestępstw gospodarczych, w tym oszustw wewnętrznych. Dostępne dane mają charakter historyczny, bo zostały opracowane dla okresów sprzed 2013 r. Jedynym wiarygodnym i aktualnym źródłem mającym związek z tematem niniejszego artykułu są okresowe informacje Narodowego Banku Polskiego o transakcjach oszukańczych dokonywanych przy użyciu bezgotówkowych instrumentów płatniczych (NBP, 2021). Ostatni raport NBP opublikowano za III kwartał 2020 r., ale do procederu oszustw transakcyjnych opracowanie to odnosi się w bardzo ograniczonym zakresie, wskazując m.in., że między II a III kwartałem 2020 r. liczba operacji oszukańczych dokonanych przy użyciu polecenia przelewu wzrosła aż o 64,7% (z 2408 do 3965 szt.), a ich wartość zwiększyła się o 8,9% (z 16 225 654 zł do 17 667 811 zł). Nie podano przy tym, która grupa osób (wewnętrznych czy z zewnątrz) była sprawcą tych czynów (NBP, 2021).

Uwzględniając powyższe uwarunkowania oraz posiłkując się przykładem z praktyki gospodarczej¹, za cel artykułu przyjęto przedstawienie warunków niemal niezauważalnego i sukcesywnego przywłaszczenia środków pieniężnych przez osoby uprawnione do realizacji przelewów bankowych, wskazanie aktualnych możliwości zapobiegania tego rodzaju defraudacji oraz audytu i kontroli wewnętrznej jako narzędzi zabezpieczających przed nadmiernymi skutkami tego procederu. Mowa tutaj o „niemal niezauważalnym” przywłaszczeniu środków pieniężnych, ponieważ wykrycie znanych autorowi przypadków defraudacji nie wiązało się z wynikami kontroli ani audytu, ale było następstwem ich braku lub niedostatecznej szczegółowości, bałaganu organizacyjnego w jednostkach, niekompetencji ich kierownictwa, a także było dziełem przypadku.

W związku z podjętą tematyką w artykule postawiono następujące dwie tezy badawcze:

1. W obecnych uwarunkowaniach prawnych rozdzielenie kompetencji przygotowania i zatwierdzania przelewów bankowych obniża ryzyko przywłaszczenia środków pieniężnych jednostki gospodarczej.

¹ Zamieszczony w dalszej części artykułu przykład był przedmiotem sporu sądowego między poszkodowaną jednostką gospodarczą a dwoma bankami. Ze względu na obowiązek zachowania tajemnicy postępowania sądowego nie podano źródeł pochodzenia informacji.

2. Cykliczne kontrole wewnętrzne lub audyty w zakresie poprawności sporządzenia i przesyłania przelewów bankowych obniżają ryzyko oszustwa wewnętrznego związanego z defraudacją.

W celu zweryfikowania powyższych tez postawiono następujące pytania problemowe:

- Jakie warunki muszą być spełnione, aby transakcja przelewu bankowego mogła być zrealizowana?
- Jakie czynniki powodują ograniczone możliwości kontroli poprawności realizacji przelewu przez banki?
- Czy beneficjentem transakcji może być dowolna osoba fizyczna lub prawna?
- Czy bank przyjmujący przelew do realizacji i bank beneficjenta odpowiadają finansowo w przypadku stwierdzonego nadużycia w jednostce dokonującej przelewu bankowego na niewłaściwe konto?
- Jaki wpływ mogą wywierać instrukcja przygotowania i zatwierdzania transakcji przelewu oraz kontrole wewnętrzne i audyt na obniżenie ryzyka defraudacji?

Praca składa się z sześciu części: wstępu, czterech rozdziałów merytorycznych oraz zakończenia. Po wstępie, w rozdziale drugim przedstawiono zasób informacyjny 26-cyfrowego Numeru Rachunku Bankowego (NRB), zwracając uwagę na jawną i niejawną jego treść. W rozdziale trzecim omówiono zasady funkcjonowania NRB w obrocie gospodarczym oraz możliwości automatycznego odczytu danych zamieszczonych na przelewie złożonym drogą elektroniczną. Rozdział czwarty poświęcono odpowiedzialności banków za nieprawidłowo sporządzony elektroniczny przelew bankowy przez dysponenta rachunku jednostki gospodarczej, natomiast w rozdziale piątym zamieszczono przykład z praktyki gospodarczej, zwracając uwagę na swego rodzaju testowanie przelewów w różnych kwotach przez sprawcę przestępstwa. W zakończeniu zamieszczono wnioski i postulaty będące efektem weryfikacji postawionych tez oraz osiągnięciem celu publikacji. W niniejszej pracy wykorzystano następujące metody badawcze: obserwacyjną, badania dokumentów, indywidualnego przypadku oraz analizę i krytykę piśmiennictwa.

Stan prawny artykułu określono na dzień 31.03.2021 r.

2. Numer rachunku bankowego (NRB)

Z dniem 1 lipca 2002 r. weszło w życie zarządzenie nr 5/2002 Prezesa Narodowego Banku Polskiego w sprawie numeracji rachunków bankowych (NRB), które radykalnie zmieniło zasady ich tworzenia, ustalając w obrocie krajowym posługiwanie się 26-znakowym sposobem ich numeracji, a w obrocie międzynarodowym tzw. numerem IBAN, zawierającym przed NRB oznaczenie literowe kraju (dla Polski jest to oznaczenie „PL”). Powyższe zasady, pomimo zmian do ww. zarządzenia, ale tylko w zakresie technicznych zasad obliczania kodów cyfr kontrolnych, obowiązują do dnia dzisiejszego (Zarządzenie nr 5/2002 Prezesa NBP z dnia 6 maja 2002 r. ...).

P	L	4	8	1	2	4	0	6	8	1	4	1	1	1	1	0	0	0	0	4	9	3	7	5	8	7	3
Kod kraju	Liczba kontrolna	Wyróżnik banku	Numer porządkowy rachunku w jednostce organizacyjnej banku prowadzącej rachunek bankowy klienta (16 cyfr)																								
		Numer rozliczeniowy jednostki organizacyjnej banku (np. oddziału)																									
	NRB – numer rachunku bankowego																										
IBAN – międzynarodowy numer rachunku bankowego																											

Rys. 1. Zakres informacyjny numeru rachunku bankowego (NRB)

Źródło: opracowanie własne na podstawie (Zarządzenie nr 5/2002 Prezesa NBP z dnia 6 maja 2002 r. ...).

Od 2010 r. Departament Systemu Płatniczego NBP został zobowiązany do aktualizowania i podawania do wiadomości publicznej numerów rozliczeniowych jednostek organizacyjnych banków na stronie internetowej NBP na zasadzie wyszukiwarki, po podaniu NRB. Wpisując w wyszukiwarce podany w tab. 1 przykładowy numer rachunku bankowego, można uzyskać informację o nazwie banku, dane teleadresowe jednostki organizacyjnej (tutaj: Bank Pekao SA Oddział we Wrocławiu, Rynek 1), a także inne podstawowe informacje o banku, w tym numer wpisu do KRS, adres strony internetowej, rodzaje kodów identyfikacyjnych kart płatniczych (pierwsze sześć cyfr podawanych na kartach) itp.

Dane dotyczące numeru porządkowego klienta (16 ostatnich cyfr) są zastrzeżone dla banku prowadzącego rachunek klienta i obejmują numer ewidencyjny (tzw. modulo), rodzaj rachunku (np. bieżący lub lokaty terminowej), rodzaj produktu (depozyt lub kredyt) oraz osobowość posiadacza (osoba fizyczna, prawna lub inna jednostka organizacyjna). Numer rachunku bankowego jest ściśle powiązany z bankowym planem kont i musi spełniać wymogi informacyjne określone przez NBP. Ponadto cyfry kontrolne numeru rozliczeniowego są wynikiem przekształceń matematycznych, co reguluje załącznik nr 2 do wspomnianego zarządzenia Prezesa NBP.

3. Przelew „papierowy” i elektroniczny

Podstawową formą zlecenia płatności bezgotówkowych jest polecenie przelewu, które może być dyspozycją przekazywaną w formie papierowej lub elektronicznej.

Rys. 2. Wzór formularza przelewu w formie papierowej

Źródło: (Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 23 grudnia 2008 r. ...)².

Zakres informacji papierowego druku polecenia przelewu (P), stosowanego jednocześnie jako dowód wpłaty gotówkowej (W), obejmuje następujące pola:

- „Nazwa odbiorcy” – w przypadku wypełnienia maszynowego można wpisać maksymalnie 54 znaki, a dla pisma odręcznego po 27 znaków w każdej linii, uwzględniając odstępy i znaki rozdzielające. Nie istnieją szczególne wymogi dotyczące nazwy odbiorcy: może to być skrót lub pełna nazwa odbiorcy; podanie adresu nie jest wymagane.
- Numer rachunku odbiorcy – 26 cyfr w jednym wierszu, zgodnie ze standardem NRB – informacja bezwzględnie wymagana i kontrolowana.
- „W” lub „P” – oznaczenie płatności: „W” – wpłaty gotówkowej, „P” – polecenia przelewu (niepotrzebne należy przekreślić).
- „Kwota waluty” – oznaczenie waluty (3 znaki, np. PLN) oraz 12 pól na kwotę dla pisma odręcznego lub 15 pól dla pisma maszynowego, pisane od lewej strony pola „Kwota”. Informacja wymagana.

² Rozporządzenie w § 1 pkt 2 powołuje Polską Normę PN-F-01101 „Bankowość i pokrewne usługi finansowe – wzór formularza polecenia przelewu/wpłaty gotówkowej (WP).” Oznacza to, że formularz zamieszczony na rys. 1 obowiązuje jako polecenie przelewu na rachunek organu podatkowego oraz z pozostałych tytułów.

- „Numer rachunku zleceniodawcy” – NRB zleceniodawcy. Informacja wymagana.
- „Nazwa zleceniodawcy” – pole składa się z dwóch linii, których sposób wypełnienia jest taki sam jak w przypadku nazwy odbiorcy.
- „Tytułem” – pole składa się z dwóch linii, których sposób wypełnienia jest taki sam jak w przypadku nazwy odbiorcy. Informacja fakultatywna, wystarczy napisać np. „Przelew środków”.

W przypadku papierowego przelewu pracownik działu rozliczeń banku nadającego przelew, wprowadza wszystkie informacje „ręcznie” do systemu rozliczeń, sprawdzając przy tym poprawność pełnego numeru bankowego zleceniodawcy oraz numer rozliczeniowy banku beneficjenta transakcji. Bank realizujący przelew (nadawca) nie jest w stanie stwierdzić, czy NRB beneficjenta należy do odbiorcy wskazanego na formularzu przelewu. Zgodność NRB beneficjenta z jego nazwą może stwierdzić wyłącznie bank beneficjenta, ale tylko na podstawie „ręcznej” kontroli.

Kiedy dokonuje się przelewu drogą elektroniczną, ilość miejsca na wypełnienie poszczególnych pól jest taka sama jak w przypadku przelewu papierowego, przy czym dane dotyczące beneficjenta transakcji są kontrolowane automatycznie w zakresie liczby i poprawności znaków NRB (pierwsze 10 cyfr), natomiast w przypadku zleceniodawcy NRB i jego nazwa pobierane są z systemu informatycznego banku – nadawcy. To, czy faktycznie beneficjent przelewu ma konto w banku – odbiorcy, jest weryfikowane przez ten bank dopiero po dotarciu do niego przelewu. Podobnie jak w przypadku przelewu papierowego bank beneficjenta transakcji ma informacje wyłącznie o swoim kliencie, natomiast w przeciwieństwie do banku – nadawcy nie ma informacji o nadawcy przelewu.

Zaksięgowanie kwoty przelewu na rachunku beneficjenta następuje automatycznie, jeżeli wystąpi zgodność numeru beneficjenta z numerem podanym na przelewie. Automatycznie nie są jednak kontrolowane: nazwa beneficjenta, jego adres oraz tytuł wpłaty. Jest to spowodowane tym, że w części opisowej (nazwa beneficjenta, dane adresowe, tytuł transakcji) znaki literowe, cyfry i spacje przy przelewie elektronicznym „w rozumieniu” systemów informatycznych są ciągami cyfr przyporządkowanych każdemu znakowi.

Tabela 1. Przykład cyfrowego zapisu ABC Sp. z o.o. lub „ABC” Sp. z o.o. w zależności od stosowanego kodowania znaków

Wyszczególnienie	Unicode szesnastkowy	ASCII dziesiętny
ABC Sp. z o.o.	4142432053702E207A207A206F2E6F2E	65666732831124632122321114611146
„ABC” Sp. z o.o.	201E414243201D2053702E207A206F2E6F2E	13265666714832831124632122321114611146

Źródło: opracowanie własne.

Zamieszczony w tab. 1 przykład pokazuje, że nawet przy niewielkiej różnicy nazwy beneficjenta systemy informatyczne banków nie są w stanie rozpoznać poprawnej nazwy beneficjenta transakcji. Oznacza to, że przy automatycznej weryfikacji jedynym identyfikatorem beneficjenta może być NRB, a to z kolei prowadzi do wniosku, że nazwa beneficjenta transakcji nie musi odpowiadać poprawnie wprowadzonemu NRB. Innymi słowy, jeżeli numer rachunku bankowego, np. dowolnej osoby fizycznej zamiast kontrahenta jednostki, zawiera poprawnie wprowadzone 26 cyfr przy równoczesnym poprawnym wprowadzeniu nazwy tej jednostki, przelew dotrze na rachunek osoby fizycznej, a nie na rachunek kontrahenta.

4. Brak odpowiedzialności banków za nieprawidłowe określenie nazwy beneficjenta przelewu

Opracowanie i wdrożenie standardu NRB oraz IBAN w Polsce było konsekwencją gwałtownego rozwoju elektronicznych środków przekazu informacji oraz konieczności dostosowania numerów bankowych do standardów Unii Europejskiej. Według danych Krajowej Izby Rozliczeniowej w 2020 r. wykonano ponad 182,5 mln przelewów uznaniowych w ramach elektronicznego systemu rozliczeniowego Elixir, w tym zaledwie nieco ponad 7 mln szt. wpłat gotówkowych (*Liczba transakcji uznaniowych rozliczonych w systemie Elixir*, b.d.). W tym stanie rzeczy można uznać, że elektroniczne polecenia przelewów mają charakter masowy, co uzasadnia konieczność ich kontroli przez banki w sposób zautomatyzowany.

Z dniem 25 grudnia 2007 r. weszła w życie Dyrektywa nr 2007/64/WE Parlamentu Europejskiego i Rady, zgodnie z którą to jeżeli zlecenie płatnicze zostało wykonane zgodnie z unikatowym identyfikatorem (NRB), uważa się je za wykonane prawidłowo, a w przypadku nieprawidłowego podania tego identyfikatora przez użytkownika usług płatniczych (zleceniodawcę) dostawca usług (np. bank) nie ponosi odpowiedzialności za niewykonanie lub wadliwe wykonanie transakcji płatniczej (Dyrektywa 2007/64/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 13 listopada 2007..., art. 74). Odpowiednikiem tego przepisu w krajowym systemie prawnym jest art. 143 ustawy o usługach płatniczych, który stwierdza, że zlecenie płatnicze uznaje się za wykonane na rzecz właściwego odbiorcy, jeżeli zostało zrealizowane zgodnie z unikatowym identyfikatorem NRB, bez względu na dostarczone przez użytkownika inne informacje dodatkowe. Ponadto w przypadku, gdyby unikatowy identyfikator podany przez użytkownika był nieprawidłowy, dostawca usługi płatniczej nie ponosi z tego tytułu odpowiedzialności (Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r. ..., art. 143). W praktyce oznacza to, że z dniem wejścia w życie ustawy o usługach płatniczych (24.10.2011 r.) zasady odpowiedzialności banków z powodu błędnego podania NRB przez osobę zlecającą przeprowadzenie rozliczenia pieniężnego nie mają zastosowania do transakcjach płatniczych, ponieważ została uchylona solidarna odpowiedzialność banków (nadawcy i beneficjenta) za prawidłowe przeprowadzenie rozliczenia pieniężnego (Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia

23 lutego 2018 r. ...). Prawnym uzasadnieniem takiego stanu rzeczy było również uznanie przez jeden z sądów apelacyjnych braku technicznych możliwości sprawdzenia przez banki zgodności NRB z danymi osobowymi odbiorcy przelewu. Zdaniem sądu nałożenie na bank odbiorcy obowiązku „ręcznej” kontroli tych informacji (...) *niweczyłoby w istocie cele dyrektywy nr 2007/64/WE, do których zalicza się harmonizację i standaryzację, a przez to zwiększenie wydajności systemów płatności na terytorium całej Wspólnoty i przyspieszenie ich wykonywania* (Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 20 lutego 2015 r. ...).

5. Studium przypadku

Inspirację do napisania niniejszego artykułu stanowiło postępowanie prowadzone przez jeden z sądów okręgowych rozpatrujący sprawę z wniosku spółki kapitałowej, której główna księgową w ciągu około 2 lat przywłaszczyła kwotę w wysokości ponad 509 tys. zł, realizując 37 przelewów elektronicznych, których beneficjentami – co wynikało z treści opisowej przelewów – miał być urząd skarbowy lub celny, w rzeczywistości zaś numery rachunków bankowych nie należały do tych instytucji, ale były rachunkami oszczędnościowo-rozliczeniowymi księgowej lub jej małżonka. Celem postępowania sądowego było rozstrzygnięcie, czy bank, w którym spółka miała rachunek bieżący, oraz bank prowadzący rachunki faktycznych beneficjentów powinny solidarnie odpowiadać za szkodę majątkową wyrządzoną spółce. Dodać przy tym należy, że sprawczyni przestępstwa wcześniej została prawomocnie skazana na karę bezwzględnego pozbawienia wolności, otrzymała zakaz pełnienia funkcji kierowniczych i dysponowania środkami publicznymi, a także została zobowiązana do naprawienia szkody, ze względu jednak na brak majątku prowadzone przeciwko niej egzekucje komornicze zakończyły się niepowodzeniem.

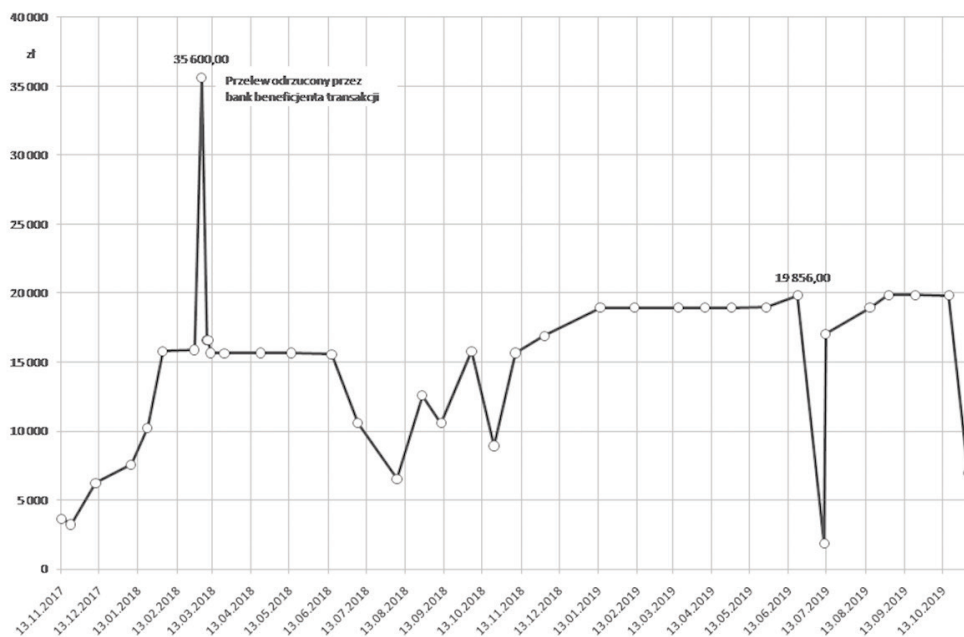
Poszkodowaną spółkę należało zaliczyć do dużych podmiotów gospodarczych, ponieważ jej roczny obrót netto ze sprzedaży towarów, wyrobów i usług oraz z operacji finansowych przekraczał równowartość 50 mln euro, suma bilansowa przekraczała 43 mln euro, a średnioroczne zatrudnienie było wyższe niż 250 osób (Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. ..., art. 7). Właścicielami kapitału akcyjnego byli dwaj bracia, posiadający równą liczbę akcji (po 50%). Ponad 90% produktów wytwarzanych przez spółkę eksportowane było do krajów UE, głównie do Niemiec. Sytuacja finansowa spółki była bardzo dobra. Roczna stopa zwrotu z kapitału akcyjnego w ciągu ostatnich 5 lat kształtowała się na poziomie 25%, spółka nie korzystała z finansowania zewnętrznego, wskaźnik płynności bieżącej przekraczał wartość 3,0, a wskaźnik płynności gotówkowej wynosił około 1,5. Znamienne przy tym było to, że obydwaj akcjonariusze pełniący równocześnie funkcje prezesa i wiceprezesa zarządu nie zajmowali się finansami spółki, nie znali zasad rachunkowości, a wszystkie upoważnienia i kompetencje w zakresie rachunkowości i obrotu pieniężnego scedowali na główną księgową, do której mieli pełne zaufanie.

Jako eksporter dominującej części swoich wyrobów spółka była zobowiązana do spełnienia obowiązku wynikającego z rozporządzenia Ministra Finansów w sprawie zgłoszeń Intrastat (Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 3 listopada 2020...). Intrastat jest systemem statystycznym, którego celem jest zbieranie informacji o wewnątrzspółnotowej dostawie lub nabyciu towarów i usług. Spółka była zobowiązana do informowania drogą elektroniczną właściwego urzędu celnego o dokonanym wywozie produkowanych wyrobów (tzw. deklaracja „Intrastat– wywóz”). Było to istotne w postępowaniu prowadzonym przez sąd, ponieważ za niezłożenie lub nieterminowe złożenie deklaracji spółka zobowiązana była zapłacić karę pieniężną, jednak samo korzystanie z systemu Intrastat nie wiązało się z ponoszeniem żadnych kosztów.

W zasadzie zastosowany przez główną księgową mechanizm defraudacji środków pieniężnych nie był trudny do wykrycia, nawet w krótkim okresie, ponieważ polegał on na utworzeniu dodatkowego konta analitycznego „Rozrachunki publicznoprawne z urzędem celnym – Intrastat” (np. Wn konto 22-3/2), funkcjonującego w ramach rozrachunków publicznoprawnych, które pozostawało w korespondencji z rachunkiem bieżącym (np. Ma konto 13-0). Dokumentami źródłowymi przelewów były wyłącznie noty uznaniowe, a tytułami płatności „opłaty” lub „dopłaty” do miesięcznych „opłat abonamentowych Intrastat”, które miały być kierowane do urzędu celnego. Podać należy, że księgi rachunkowe corocznie były badane przez biegłego rewidenta, ale utworzone konto „opłat abonamentowych” stwarzało wrażenie obowiązku cykliczności ich wnoszenia i nigdy nie było przez nikogo kwestionowane. Jak wspomniano wcześniej, opłaty za sporządzenie deklaracji Intrastat w rzeczywistości nie są wymagane, a ewentualny koszt ich sporządzenia przez podmioty zewnętrzne, np. agencje celne, nie przekracza obecnie 15 zł netto (Biuro Obsługi Celnej Agencja Silesia, b.d.).

Drugim tytułem zapłaty fikcyjnego zobowiązania była dopłata do podatku dochodowego od osób prawnych. Mechanizm ten został zastosowany tylko jeden raz, i to bez powodzenia, ponieważ bank beneficjenta transakcji spostrzegł nietypową, bo zbyt wysoką kwotę przelewu na rachunek beneficjenta, którym był małżonek głównej księgowej (rys. 3).

Wyjaśnić w tym miejscu należy, że zgodnie z art. 35 ust. 1 pkt 2 lit. a) ustawy o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu banki są zobowiązane do analizy tzw. kwot ponadprogowych przy transakcjach okazjonalnych i przekazywania informacji o zdarzeniach przekraczających równowartość 15 tys. euro do Generalnego Inspektora Informacji Finansowej, przy czym próg 15 tys. euro może być obniżany przez banki dla celów analizy ryzyka prania pieniędzy (Ustawa z dnia 1 marca 2018 r. ...). W przypadku banku beneficjenta transakcji kwota ta wynosiła 5 tys. euro. Zdarzenie to zostało zgłoszone do głównej księgowej spółki, która oświadczyła, że była to zwykła pomyłka i przelew z tytułu niedopłaconego podatku dochodowego został wycofany.

Rys. 3. Kwoty i okres defraudacji środków pieniężnych

Źródło: opracowanie własne na podstawie akt sądowych.

Na rysunku 3 przedstawiono okres i kwoty przelewów bankowych realizowanych przez księgową od 13 listopada 2017 r. do 2 listopada 2019 r. W początkowym okresie kwoty przelewów nieznacznie przekraczały 15 tys. zł. W marcu 2018 r. odnotowano przelew na kwotę 35,6 tys. zł, ale został on „wyjaśniony” przez księgową. W kolejnych miesiącach przelewy nie przekraczały 20 tys. zł, a więc kwoty 5 tys. euro. Okres między listopadem 2017 r. a dniem odrzucenia przez bank przelewu, którego wartość przekraczała 5 tys. euro, można więc nazwać okresem „uczenia się” sprawczyń defraudacji.

W spółce nie funkcjonowała komórka kontroli wewnętrznej lub audytu, która byłaby nastawiona na finanse lub rachunkowość jednostki. Istniejący wieloosobowy wydział kontroli wewnętrznej koncentrował uwagę wyłącznie na jakości produkowanych wyrobów. Z punktu widzenia właścicieli spółki komórka wewnętrznego audytu lub kontroli nastawiona na analizę zdarzeń gospodarczych była zbędna, ponieważ roczne sprawozdanie finansowe było badane przez biegłych rewidentów.

Było to błędne rozumowanie, ponieważ mając prawo sporządzania i jednocześnie zatwierdzania przelewów przy użyciu tokenów, główna księgową prowadziła działania niezgodne z prawem nie tylko wbrew zdrowemu rozsądkowi z punktu widzenia zarządzania jednostką, ale także bez wewnętrznych kontroli bieżących lub audytu. Badanie sprawozdań finansowych nie mogło wypełniać luki kontrolnej

w jednostce, ponieważ biegli rewidenci nie są zobowiązani do badania wszystkich dokumentów źródłowych, ale do ich analizy wrywkowej. Zresztą saldo rozrachunków z urzędem celnym z tytułu Intrastat na koniec roku obrotowego zawsze było równe zeru, co wskazywało na brak zobowiązań publicznoprawnych jednostki.

Wydaje się, że proceder realizowany przez główną księgową nigdy nie zostałby wykryty, gdyby nie bałagan organizacyjny rachunkowości oraz konieczność wykorzystania zaległego urlopu wypoczynkowego przez księgową. Bałagan organizacyjny rachunkowości wynikał ze skarg kontrahentów, którzy kwestionowali m.in. zgodność dostaw z fakturami, nieterminowość płatności, brak możliwości potwierdzenia sald wzajemnych rozrachunków i dopiero podczas nieobecności księgowej stwierdzono, i to zupełnie przypadkiem, że wydatki związane z opłatami za Intrastat są bezpodstawne i niczym nieuzasadnione. Kończąc, należy podać, że spółka nie uzyskała żadnego odszkodowania od pozwanych banków, co wynikało z obowiązujących norm prawnych.

6. Zakończenie

Podsumowując dotychczasowe rozważania oraz uwzględniając postawione we wstępie tezy badawcze i pytania problemowe, należy stwierdzić, że:

- podczas realizacji przelewu bankowego zarówno bank nadawcy, jak i bank beneficjenta nie ponoszą odpowiedzialności za błędy popełnione przez posiadaczy rachunków bankowych,
- unikatowy 26-cyfrowy numer rachunku bankowego jest jedynym kryterium, według którego oceniana jest prawidłowość realizacji polecenia przelewu przez bank,
- w praktyce beneficjentem transakcji może być dowolna osoba fizyczna lub prawna, ponieważ polecenia przelewu nie są kontrolowane ze względu na zgodność numeru rachunku bankowego z nazwą odbiorcy środków oraz tytułu operacji.

W celu ograniczenia defraudacji środków pieniężnych drogą przelewu bankowego rekomenduje się uwzględnienie poniższych uwag:

- osoby, którym jednostki gospodarcze lub inne organizacje, w tym instytucje państwowe, powierzyły obowiązki dokonywania przelewów, powinny nie tylko cechować się najwyższymi walorami etycznymi, ale również mieć uniemożliwiony dostęp do równoczesnego sporządzania i zatwierdzania przelewów uznaniowych. Zasada ta powinna być ujęta w formie instrukcji sporządzania przelewów, aby w przypadku ewentualnego nadużycia pokrzywdzony podmiot mógł szybciej dochodzić swoich praw (krótszy czas postępowania sądowych);
- warunkami ograniczającymi ryzyko defraudacji przy przelewach bankowych są audyt lub okresowe kontrole wewnętrzne. Nie zapobiegają one całkowicie ryzyku defraudacji, na co wskazuje praktyka gospodarcza, jednak w istotnym stopniu ryzyko to może być ograniczone, ponieważ w ten sposób można zniechęcić potencjalnego sprawcę do działań niezgodnych z prawem.

Zaprezentowany w niniejszym artykule przykład z praktyki gospodarczej jest jednym z wielu i można go określić mianem „niewiele znaczącego”. Bardziej niepokojące są przypadki defraudacji w instytucjach rządowych oraz samorządach, gdzie audyt wewnętrzny jest obligatoryjnym i nieodłącznym elementem zarządzania tymi jednostkami, a mimo to w żadnym ze znanych autorowi przypadków audytorzy nie stwierdzili jakichkolwiek nieprawidłowości, chociaż szkoda majątkowa w jednym z sądów wynosiła około 3 mln zł, a w jednym ze szpitali aż 7 mln zł. Wprawdzie w tych przypadkach proceder był bardziej skomplikowany w stosunku do omówionego, bo obejmował fałszowanie oświadczeń pracowników wskazujących określone konta bankowe oraz dodatkowe listy płac dotyczące różnic podatkowych lub nagród, to jednak istota i łatwość realizacji proceduru pozostała taka sama: brak nadzoru i nadmierne kompetencje osób sporządzających i zatwierdzających przelewy bankowe.

Literatura

- Biuro Obsługi Celnej Agencja Silesia. (b.d.). *Intrastat*. Pobrane 28 marca 2021 z <https://biurocelne.pl/intrastat>
- Dyrektywa 2007/64/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 13 listopada 2007 r. w sprawie usług płatniczych w ramach rynku wewnętrznego zmieniająca dyrektywy 97/7/WE, 2002/65/WE i 2006/48/WE i uchylająca dyrektywę 97/5/WE (Dz. U. UE L z 2007 r. Nr 319, poz. 1)
- Falszywe pensje i nagrody we wrocławskim sądzie. Nikt się nie zorientował* (2019). *Gazeta Wrocławska*. Pobrane z: <https://gazetawroclawska.pl/falszywe-pensje-i-nagrody-we-wroclawskim-sadzie-nikt-sie-nie-zorientowal/ar/c1-14682099>
- Hołyst, B. i Smoktunowicz, E. (red.). (2005). *Wielka encyklopedia prawa*. Warszawa: Wydawnictwo Wiedza i Praktyka Gospodarcza.
- Jasiński, W. (2013). *Nadużycia w przedsiębiorstwie. Przeciwdziałanie i wykrywanie*. Warszawa: Poltext.
- Liczba transakcji uznaniowych rozliczonych w systemie Elixir*. (b.d.). Pobrane 28 marca z 2021 r. z www.banki.kir.pl
- NBP. (2021). *Informacja o transakcjach oszukańczych dokonywanych przy użyciu bezgotówkowych instrumentów płatniczych w III kwartale 2020 r.* Pobrane z <https://www.nbp.pl/systemplatniczy/informacja-o-transakcjach-oszukanczych-2020q3.pdf>
- Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie formularza wpłaty gotówkowej oraz polecenia przelewu na rachunek organu podatkowego (Dz. U. z 2008 r. Nr 236, poz. 1636)
- Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 3 listopada 2020 r. w sprawie zgłoszeń Intrastat (Dz. U. z 2010 r. Nr 216, poz. 1422 ze zm.)
- Taylor, J. (2011). *Forensic Accounting*. London: Prentice Hall.
- Uchwała nr 8/2013 Komisji Nadzoru Finansowego z dnia 8 stycznia 2013 r. (Dz. Urz. KNF z 2013 r., poz. 6)
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t.j. z 2020 r., poz. 1444 ze zm.)
- Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r. o usługach płatniczych (t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 794 ze zm.)
- Ustawa z dnia 1 marca 2018 r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu (t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 971 ze zm.)
- Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. Prawo przedsiębiorców (t.j. z 2021 r., poz. 162)

- Wells, J. T. (2006). *Nadużycia w firmach. Vademecum. Zapobieganie i wykrywanie*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis.
- Winiarska, K. (2017). *Audyt wewnętrzny. Teoria i zastosowanie*. Warszawa: Difin.
- Wiszniewski, E. (2015). *Rachunkowość i wykonywanie zawodu księgowego w kontrolnej procedurze nielegalnego obrotu pieniężnego*. Wrocław: Wydawnictwo UE we Wrocławiu.
- Wójcik, J. W. (2008). *Oszustwa finansowe. Zagadnienia kryminologiczne i kryminalistyczne*. Warszawa: Wydawnictwo JWW.
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 20 lutego 2015 r. (VI Aca 546/14)
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 23 lutego 2018 r. (VII AGa 178/18)
- Zarządzenie nr 5/2002 Prezesa NBP z dnia 6 maja 2002 r. w sprawie sposobu numeracji rachunków bankowych prowadzonych w bankach (Dz. Urz. NBP z 2002 r. Nr 8, poz. 26 ze zm.)
- Zawiła-Niedźwiecki, J. (2013). *Zarządzanie ryzykiem operacyjnym w zapewnianiu ciągłości działania organizacji*. Kraków: Edu-Libri.

THE IMPORTANCE OF AUDIT IN THE AUTHORIZATION OF BANK TRANSACTIONS – A CASE STUDY

Abstract: Internal fraud, in particular embezzlement of funds by certain accountants, is one of the most dangerous economic crimes because it is an action aimed not only against the property of enterprises but it also constitutes an abuse of trust and results in unreliable bookkeeping. The purpose of the article is to present the possibility of even long-term and unnoticed misappropriation of funds by persons authorized to carry out bank transfers so as to prevent cases of this type of embezzlements and to show the importance of audit and internal control in this regard. This goal was achieved, among others through positive verification of the thesis that in the current legal conditions, the separation of competences for the preparation and approval of bank transfers, as well as efficient audit and internal control are able to limit the misappropriation of funds during the execution of a bank transfers.

Keywords: embezzlement, fraud, wire transfer, internal audit.